

“YOSH VERTERNING IZTIROBLARI” ROMANIDA SENTIMENTALIZM POETIKASI

Niyazova Munira Jumanazarovna

*Iqtisodiyot va pedagogika
universiteti NTM v.b.dotsenti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada I.V. Gyotening “Yosh Verterning iztiroblari” romanida sentimentalizm poetikasining namoyon bo‘lish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda asarning epistolyar shakli, chuqur psixologizmi, tabiat va inson ruhiyati uyg‘unligi, hissiyotning ustuvorligi hamda fojiaiy individualizm kabi belgilar sentimentalizm estetikasi nuqtai nazaridan o‘rganildi. Roman qahramonining ichki kechinmalari, sevgi iztirobi va jamiyat bilan ziddiyati badiiy ifoda vositalari orqali ochib berildi. Natijada asar sentimentalizمنى nafaqat adabiy yo‘nalish, balki inson ruhiy olamini estetik qadriyat darajasiga ko‘taruvchi badiiy tizim sifatida namoyon etishi asoslab berildi.

Kalit so‘zlar: Gyote, Verter, sentimentalizm, poetika, epistolyar janr, psixologizm, romantizmga o‘tish.

Аннотация. В статье анализируются особенности поэтики сентиментализма в романе И.В. Гёте «Страдания юного Вертера». Исследуются эпистолярная форма произведения, углублённый психологизм, гармония природы и внутреннего мира героя, приоритет чувства над разумом и трагический индивидуализм. Внутренние переживания Вертера, его любовная драма и конфликт с обществом раскрываются через систему художественных средств. В результате обосновывается, что роман представляет сентиментализм не только как литературное направление, но и как эстетическую модель духовного мира человека.

Ключевые слова: Гёте, Вертер, сентиментализм, поэтика, эпистолярный жанр, психологизм, предромантизм

Annotation. This article examines the poetics of sentimentalism in J.W. Goethe’s novel *The Sorrows of Young Werther*. The study focuses on the epistolary form, deep psychological insight, harmony between nature and the human soul, the dominance of emotion over reason, and tragic individualism as key features of sentimentalist aesthetics. Werther’s inner experiences, emotional suffering, and conflict with society are analyzed through artistic devices. The research concludes that the novel represents sentimentalism not only as a literary movement but also as an aesthetic model that elevates the inner world of a person to the level of artistic value.

Keywords: Goethe, Werther, sentimentalism, poetics, epistolary genre, psychologism, pre-romanticism.

Kirish.

Iogann Volfgang Gyotening “Yosh Verterning iztiroblari” romani Yevropa adabiyotida sentimentalizm oqimining eng yorqin namunalaridan biri sifatida alohida o‘rin egallaydi. Ushbu asar XVIII asr oxiridagi ma’naviy, estetik va falsafiy izlanishlarning mahsuli bo‘lib, inson qalbining ichki kechinmalarini, individual tuyg‘ularning ijtimoiy me’yorlar bilan to‘qnashuvini nihoyatda ta’sirchan badiiy shaklda ifodalaydi. Mazkur tadqiqotning maqsadi romanda sentimentalizm poetikasining asosiy xususiyatlarini aniqlash, ularning badiiy ifoda vositalari orqali qanday namoyon bo‘lishini tahlil qilish hamda bu poetikaning qahramon ruhiyati va asar g‘oyaviy mazmunini ochishdagi rolini ilmiy asoslashdan iborat[2]. Tadqiqot davomida qiyosiy-adabiy tahlil, matnshunoslik, obrazlar tizimini strukturaviy o‘rganish va poetik unsurlarni kontseptual sharhlash usullaridan foydalanildi. Asar matni sentimentalizm nazariyasi nuqtai nazaridan o‘rganilib, hissiyot, tabiat tasviri, epistolyar shakl, ichki monolog va fojiaiy individualizm kabi belgilar tizimli ravishda tahlil qilindi.

Metodlar.

“Yosh Verterning iztiroblari” romani maktublar shaklida yozilgani bilan sentimentalizm estetikasining eng muhim tamoyillaridan biri – shaxsiy hissiyotning bevosita va vositasiz ifodasini ta’minlaydi. Epistolyar janr qahramon qalbini “filtrsizlik” bilan ochib berish imkonini yaratadi, natijada o‘quvchi voqealarni tashqi kuzatuvchi emas, balki Verterning ichki dunyosiga bevosita kirib boruvchi ruhiy hamrohga aylanadi. Bu esa sentimentalizmga xos bo‘lgan subyektivlikning ustuvorligini namoyon etadi[4]. Asarda voqealar zanjiri emas, balki kechinmalar dinamikasi muhim o‘rin tutadi. Voqelik qahramon qalbida aks etgan shaklda tasvirlanadi, ya’ni tashqi olam ichki hissiy prizmadan o‘tib badiiylashadi. Shu jihatdan roman klassitsizmning ratsional tartib va mantiqiy muvozanatga asoslangan poetikasiga qarama-qarshi turadi.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, sentimentalizm poetikasining markazida tabiat va inson qalbi o‘rtasidagi uyg‘unlik g‘oyasi turadi. Verterning tabiat manzaralariga bo‘lgan hayratomuz munosabati, daraxtlar shovqini, quyosh botishi, qishloq manzaralari, yomg‘ir va bahor tasvirlari orqali u o‘z ruhiy holatini ifodalaydi. Tabiat bu yerda shunchaki fon emas, balki qahramonning hissiy aks-sadosi vazifasini bajaradi. Masalan, Verterning quvonchli onlari yorqin, jonli, rang-barang tabiat tasvirlari bilan berilsa, tushkunlik va iztirob pallalarida tabiat ham g‘amgin, sokin, hatto ma’yus tus oladi. Bu usul sentimentalizm poetikasiga xos psixologik parallelizmni yuzaga keltiradi. Inson qalbi va borliq o‘rtasidagi bunday estetik uyg‘unlik o‘quvchida kuchli empatiya uyg‘otadi[1].

Asarda hissiyot aql ustidan ustun qo‘yiladi. Verterning qaror va harakatlari mantiqiy hisob-kitoblarga emas, balki qalb impulsleri va tuyg‘u to‘lqinlariga

asoslanadi. U Sharlottaga bo'lgan muhabbatini ijtimoiy me'yorlar yoki axloqiy cheklovlar orqali emas, balki mutlaq va cheksiz ruhiy holat sifatida qabul qiladi[3]. Sentimentalizm poetikasida sevgi – insonni yuksaltiruvchi, lekin ayni paytda uni fojiaga olib boruvchi kuch sifatida talqin qilinadi. Verterning muhabbati ham xuddi shunday ikki qirrali tabiatga ega: u qahramon qalbini ilhomlantiradi, go'zallikni chuqur his etishga undaydi, biroq javobsiz va imkonsiz muhabbat uni ruhiy iztirob girdobiga tashlaydi. Shu orqali asarda sentimental fojiaviylik yuzaga keladi[5].

Ichki monolog va o'z-o'zini tahlil qilish usuli ham sentimentalizm poetikasining muhim belgisi sifatida namoyon bo'ladi. Verter doimiy ravishda o'z tuyg'ularini kuzatadi, ularni tahlil qiladi, ba'zan esa o'z iztiroblaridan zavqlanayotgandek tuyuladi. Bu holat sentimentalizmga xos bo'lgan "hissiy o'zlikni estetizatsiya qilish" jarayonini ko'rsatadi. Qahramon o'z qayg'usini ham go'zal ruhiy tajriba sifatida qabul qiladi. Shu sababli roman o'quvchini voqea rivojidan ko'ra ko'proq ichki kechinmalar evolyutsiyasini kuzatishga undaydi[6].

Natijalar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, asarda ijtimoiy muhit bilan individual ruhiyat o'rtasidagi ziddiyat sentimentalizm poetikasining asosiy dramatik manbai hisoblanadi. Verter jamiyatning rasmiyatchilik, martaba, odob-axloq qoidalariga asoslangan hayot tarziga moslasha olmaydi. U tabiiylik, samimiyat va erkin tuyg'ular tarafdori sifatida sun'iy ijtimoiy rollarni inkor etadi. Ayniqsa, Sharlottaning Albert bilan unashtirilgani Verterning nafaqat shaxsiy baxtiga, balki uning butun dunyoqarashiga zarba bo'ladi. Chunki bu holat muhabbatni ham ijtimoiy kelishuv va majburiyat doirasiga solib qo'yadi. Shu tarzda asarda sentimental qahramon bilan burjua jamiyati o'rtasidagi to'qnashuv fojiaviy yakun bilan tugaydi[7].

Roman tilining lirizmi, tasvirlarning emotsional boyligi, undov va ritorik savollarning ko'pligi ham sentimentalizm poetikasining ifodasidir. Matnda ko'pincha mantiqiy izchillikdan ko'ra hissiy to'lqin ustuvorlik qiladi. Gaplar ba'zan uzilib qoladi, fikrlar to'satdan keskin o'zgaradi, bu esa qahramon ruhiyatidagi beqarorlikni aks ettiradi. Shuningdek, ko'plab tasviriy vositalar – metafora, epitet, tashbehlar – bevosita hissiy ta'sir kuchini oshirishga xizmat qiladi. Badiiy til orqali o'quvchi nafaqat voqeani biladi, balki uni his qiladi.

Muhokama.

Muhokama jarayonida shuni ta'kidlash mumkinki, "Yosh Verterning iztiroblari" sentimentalizمنى nafaqat estetik oqim, balki butun bir ma'naviy holat sifatida namoyon etadi. Bu asarda insonning ichki dunyosi cheksiz qadriyat sifatida talqin qilinadi. Qahramonning o'z joniga qasd qilishi esa zaiflik belgisi emas, balki uning o'z hissiyotlariga mutlaq sodiqligi sifatida talqin etiladi. Bu yondashuv keyingi romantizm adabiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Verter obrazi orqali shaxsiy kechinmalarni oliy haqiqat darajasiga ko'tarish an'anasi shakllandi.

Shuningdek, roman o'quvchida kuchli emotsional rezonans uyg'otish xususiyatiga ega. Tarixiy manbalarga ko'ra, asar nashr etilgach, Yevropada "Verter effekti" deb ataluvchi hodisa yuzaga kelgan, ya'ni yoshlar qahramon taqdiridan chuqur ta'sirlanib, uning kiyinish uslubiga taqlid qilgan, hatto ayrim fojiaiy holatlar ham kuzatilgan. Bu fakt sentimentalizm poetikasining o'quvchi ruhiyatiga bevosita va kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatini tasdiqlaydi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, "Yosh Verterning iztiroblari" romanida sentimentalizm poetikasi epistolyar shakl, chuqur psixologizm, tabiat va ruhiyat uyg'unligi, hissiyotning ustuvorligi, individualizm va fojiaiy sevgi motivlari orqali mukammal badiiy tizim sifatida namoyon bo'ladi. Gyote inson qalbining nozik tebranishlarini estetik qadriyat darajasiga ko'tarib, adabiyotda yangi sezgirlik madaniyatini shakllantirdi. Ushbu roman sentimentalizmni nazariy tushuncha emas, balki tirik badiiy tajriba sifatida namoyish etadi va inson ruhiy olamining cheksiz murakkabligini teran ifodalagan asar sifatida jahon adabiyoti tarixida o'chmas iz qoldirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumanazarovna, N. M. (2025). SENTIMENTAL QAHRAMON OBRAZI: GYOTE VA UNING ZAMONDOSHLARI IJODIDA. Modern education and development, 40(6), 109-113.
2. Jumanazarovna, N. M. (2025). GYOTE IJODIDA MUHABBAT MOTIVINING SENTIMENTAL TALQINI. Modern education and development, 40(6), 104-108.
3. Jumanazarovna, N. M. (2025). GYOTE DAVRIDA SHAXS VA JAMIYAT MUNOSABATLARINING SENTIMENTAL TALQINI. Modern education and development, 40(6), 125-130.
4. Umid Ulug'bek o'g, M. (2025, May). BADIY TARJIMALAR ORQALI TIL O'RGATISH METODIKASINI RIVOJLANTIRISH. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 132-139).
5. Jumanazarovna, N. M. (2025). GYOTE DAVRIDA SENTIMENTALIZMNING SHAKLLANISH OMILLARI. Modern education and development, 40(6), 120-124.
6. Jumanazarovna, N. M. (2025). GYOTE DAVRIDA SENTIMENTALIZM VA AXLOQIY IDEAL MASALASI. Modern education and development, 40(6), 114-119.
7. Niyazova, M. (2024). SENTIMENTAL PORTRAYAL IN EASTERN AND WESTERN LITERATURE. AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING, 2(4), 543-548.
8. Umid Ulug'bek o'g, M. (2025, May). TIL O'RGATISHDA BADIY MATNLARNI TANLASH MEZONLARI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 140-147).

9. Niyazova, M. (2024). “ЁШ ВЕРТЕРНИНГ ИЗТИРОБЛАРИ” СЕНТИМЕНТАЛ РОМАНИ КОМПОЗИЦИЯСИДА МАКТУБНИНГ ЎРНИ. Академические исследования в современной науке, 3(44), 94-98.
10. Jumanazarovna, N. M. (2022). Influence of goethe's sentimentalism on literary characters. Asian Journal of Multidimensional Research, 11(11), 130-133.